

AGOP ARSLANYAN

1934'te, babasının değirmencilik yaptığı Tokat'ın Artova ilçesine bağlı Dodurga köyünde doğdu. Annesi Markirit ile babası Garabed, Sivas'ın Tavra köyündendi. 1941'de ilkokula başladı. İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği bütün sıkıntıları teninde duymasına rağmen başarılı bir öğrenciliği oldu. 1941'de babası, amcası ve ağbisi Yirmi Sınıf İhtiyat Askerliği'ne alınınca ailenin ekonomik durumu sarsıldı. Sekiz yaşından itibaren yaz aylarında kuyumcu çıraklığı yaptı. Ailenin geçim kaynağı olan değirmen kapanınca ortaokulu okuyamadı. 1946'da "belki orada okula gidebilirim" umuduyla tek başına İstanbul'a, amcasının yanına göçtü. Kuyumcu çıraklığına Kapalıçarşı'da devam etti, okuma hayalleri de orada suya düştü. Çarşı geleneğini takip edip çıraklıktan kalfalığa yükseldi. Sivas'taki askerliğinden döndüğünde, Arjantin'e göçen ustaları Balyan kardeşler dükkanını ona bıraktılar, böylece genç yaşta kendi atölyesini çekip çevirmeye başladı. Ailesini de İstanbul'a getirdi. Korolarda şarkı söylemeye, amatör tiyatro gruplarıyla sahneye çıkmaya başladı, edebiyata ve klasik müziğe merak sardı. Dikran Çuhacıyan'ın ünlü *Leblebici Horhor Ağa* operetinde, Hagop Baronyan'ın *Medzabadiv Muratsganner* (Haşmetlu Dilenciler) oyununda oynadı. Şişli Spor Kulübü'nde sporculuk yaptı, öğrenciler yetiştirdi. 1963'te öğretmen Ağavni Kaplanyan'la evlendi. Talar adında bir kızları, Sayat adında bir oğulları oldu. Ellili yaşlarına geldiğinde, hep özlemine duyduğu memleketi Tokat hakkında yazmaya başladı. Yazıları İstanbul'daki Ermenice *Marmara* gazetesinde yayımlandı. Unutulmaya yüz tutmuş 1940'lar Tokat'ının, ayrıntılarıyla bezeli, canlı, renkli resimlerini çizdiği yazıları diasporada da ilgi gördü; ABD ve Fransa'daki gazetelerde, antolojilerde yayımlandı, radyolarda okundu. 1997'de ailesiyle birlikte Kanada'nın Toronto şehrine göçtü. 2016'da hayatını orada, çok sevdiği Tokat'tan binlerce kilometre uzakta kaybetti.

u s u l g e r e ğ i

Bu kitapta, Ermeni alfabesinden Latin alfabesine yapılan transkripsiyonlarda, kurallara uymaktan çok, özellikle Ermeniceye aşina okurlar dikkate alınarak, telaffuz ağırlıklı bir yazım tercih edilmiş, Ermenicenin yanı sıra, Tokat ağzına özgü bazı sözcük ve deyimler ise *italik* dizilmiştir.

Metinde tarafımızca eklenmiş iki tür açıklama vardır:
(*) işareti ile gösterilen, çoğu Ermeni kültürüyle ilgili kavramlar dipnotlarla açıklanmış, (+) işareti ile gösterilenlerin açıklamaları ise kitabın sonuna bırakılmıştır (s. 181-188).

Bu kavramlar dizinde **koyu** harflerle gösterilmiştir.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un
Ana Yazım Kılavuzu (Epsilon Yay.) temel alındı.
Necmiye Alpay'ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*'ndan (Metis Yay.)
yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

**ADIM AGOP
MEMLEKETİM TOKAT**

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Kat 1
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS - URUU 76

Adım Agop Memleketim Tokat
Agop Arslanyan

Yayıma Hazırlayan
Rober Koptaş

Düzeltilen
Arlet İncidüzen

Kapak Tasarımı
Melisa Arsenyan

Kapak Fotoğrafı
Arslanyan ailesi, Tokat, 1920 (?)

soldan sağa, yazar Agop Arslanyan'la ilişkilerine göre:
(arkadakiler) Avedis (amcası), Hayganuş (yengesi), Markirit (annesi),
Garabed (babası) // (öndekiler) Arusyag (ablası), Nune (ninesi),
Kevork (ağbisi), Toros "Pehlivan" (dedesi), Yervant (amcası).

ISBN 9789757265764

Baskı ve Cilt
Sena Ofset, 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 613 38 46 / Sertifika No: 45030

Birinci Baskı: Eylül 2005, İstanbul
Yedinci Baskı: Ağustos 2022, İstanbul

ADIM AGOP
MEMLEKETİM TOKAT

AGOP ARSLANYAN

İçindekiler

Tokat'a doğru.....	9
Haylaz Agop, deli Agop!.....	16
Esmâ teyze	17
Tokat'ın kebabı	19
Harp zamanı	22
Tavra'nın değirmencileri Tokat'a.....	24
Harp dayanışması	28
Harp yıllarında öğrenci olmak.....	30
<i>Gezur</i> , boynuna satırla vur!.....	35
Külhanbeyleri	38
Yirmi Sınıf Askerlik	38
Paskalya.....	42
Kilerimiz, mutfağımız	44
Hamam sefası.....	57
Zanaatkârlar	59
Usta dediğin Ermenidir, ben elhamdülillah Müslümanım!	62
Güller ve balıklar	64
“Aman vur” oyunu ve <i>Yerevan</i>	65
Ermenistan'a göç!	66
Armaşlı bir aile.....	68
Bulutların alıp götürdüğü yetimler	69
Kirkoroslu <i>Varjâbed</i> emmi	70
Yeryüzündeki cennet	71
Evimiz gizli kilise.....	75
Yeşilirmak'ta çimme keyfi ve bir araba dayak ...	76
Topçam'da piknik	79
Aklievvel Azniv hala	83
Ayrınsesver Manuk usta	85
Mıgır ustanın ikizleri	86

Aram ustanın kızları.....	87
Haham ve Bohor efendi.....	88
Keresteciler	90
Almanya'ya mahlep ihracatı.....	92
Namus belası	93
Askerde bir ölüm	95
Çingeneler.....	97
Nefo amca	98
Barsamyanların kaderi	101
Zepür ananın Tehcir hikâyesi: Tokat'tan Malatya'ya	102
Dodurga'ya yol göründü.....	104
Değirmenin tavukları	109
Çobanlarla	110
Ekinler harman yerinden değirmene	112
Keliş ağa	116
Alevi dedesi Behram kâhya ve Kürtler.....	118
Nano bacı, Sabır ağbi, bir kavuşma ve bir ölüm.....	119
Çurudak kaplıcası	125
Tokat'a dönüş, Bolos köyü ve Tıbrevank	126
Düğünümüz var dostlar!	131
Yıllar sonra Arus ablayla görüşme	135
İstanbul'a hazırlık.....	137
Yolda.....	142
İstanbul... İstanbul... ..	143
Gurbetlik	147
Kapalıçarşı'da öğle yemekleri ve aşçılar	157
Sırpuhi hala	160
Amcamın dehşetli planı	166
Sırpuhi hala beni amcamgilden istiyor!	168
Korist, sporcu, oyuncu Agop	171
Tokat, ah Tokat... ..	177

annem
Markirit (makır) Arslanyan'a
(Sivas, 1905-istanbul, 1957)

Tokat'a doğru

Tokat'tan ayrıldığıım zaman henüz on iki yaşında, başında kavak yelleri esen bir çocuktum. Benim için her şey tozpebeydi. Şimdi, yıllar sonra, her gün belki onlarca kez sözünü ettiğim, dilimden düşürmediğim memleketimi, doğup büyüdüğüm yeri, Tokat'ımı, sevgili eşim Ağavni'ye gösterebilecektim. Gönlümdeki şehir ne İstanbul, ne Paris, ne Londra'ydı... Yokluğun olmadığı, bolluğun kilerlerimize dolduğu, kahkahalarımızın bağlarda bahçelerde çınladığı, özlemimi her an ensemizde hissettiğimiz, bizi yakıp kavuran Tokat'a gidiyordum. Hayal miydi, gerçek mi? Gerçektir. Arabam Samsun yönüne dönmüştü. Yeşil-ırmak boyunca on kilometrelik yolum kalmıştı Tokat'a. Arabamın penceresini açtım, eşime:

“Bu havayı iyice içine çek, kokuyu alıyor musun?” diye sordum.

“Genzimi yakacak kadar elma kokusu alıyorum.”

“Biraz sonra elma bahçeleri biter, bağlar başlar; envai çeşit üzümün, nehir boyunca uzanan bostanların, tarlaların, Tokat'a has *tomatesin*, biberin kokusunu alacaksın birazdan.”

İşte canım Tokat'a giriyoruz. Koca Sivas ilinin meyve ve sebze ambarı yemyeşil Tokat. Elinizle salkımına do-

kunduğunuzda parmaklarınızı birbirine yapıştıran altı çeşit üzümüyle, birbirinden güzel Diren, Kaşıkçıoğlu, Malkaya, Sepetçioğlu, Bey bağlarıyla meşhur Tokat. Hele hele küçük Gesi bağları...

Malum, Gesi bağları Kayseri'nin en ünlü üzüm bağlarıdır. Tokat'ta Gesi bağlarını, Kayseri'nin Garmir⁺ köyünden göçmüş olan Çopur Ohannes ağa memleketinden getirdiği üzüm *devekleri*yle kurmuştu.

"Gesi bağları, Kayseri'nin üzüm deposuydu. Öyle üzümlerimiz vardı ki, ağzına aldığı anda kabuğunun eridiğini zannederdin. Sonra o bağları kaybettik, elimizden uçup gitti. Tokat'a sürgün olduk ama ben 'Avşar dudağı' üzümünün altı tane kökünü bin bir zorlukla alıp buraya getirdim, yeneden bağımı yaptım." diye anlatırdı Ohannes ağa.

Haddini bilmezsin biri olduğum için, hemen sorardım:

"Kayseri'deki bağlarınıza ne oldu Ohannes *babug**."

"Duyduk ki bağlarımız hep sökülmüş. Yerimize gelenler yılların emeği olan üzüm *deveklerini* kesmişler de ekmek fırınlarında yakmışlar. Derler ki, o fırında yapılan ekme hem üzüm kokuyormuş hem de tadına doyum olmuyormuş."

Koca adam bu son cümleyi söylerken çocuklar gibi ağlar, hemen ardından da bir şarkı tuttururdu.

Gesi bağlarından gelsin geçilsin,
Kurulsun masalar, rakı, şarap içilsin.

babug: Dede, ihtiyar.

*

İşte Tokat'a vardık. Birkaç dakika içinde acı gerçek bütün çıplaklığıyla çarptı yüzümüze. İnanması benim için çok güçtü, ama o yeşil cennet Tokat'ımda ne bağ kalmıştı ne bahçe. Her taraf bina olmuş, çorak toprak olmuş, dağ olmuş, taş olmuş, bilmem ki sevgili Tokat'ım sana ne haller olmuş! Nerede bağdan bağa akseden o musiki âlemi, nerede Hapap'ın Osgihan emminin udunun sesi, nerede Santuri Onnik emminin şen şakrak oyun havaları, nerede Efrem dayının, yani Kemani Ethem'in o nağmeli keman sesi, nerede Tokat'ın tek akordeoncusu ve en yakışıklısı Keğam ağbi...? Hani, nerede bağdan bağa mis gibi *mırmurik* şarabının kokusu, nerede geceyarıları mahzenlerde gizlice yapılan mis kokulu rakıların, *amberi* diye anılan kaçak likörün? Ellerindeki bakır kalaylı Tokat maşrapalarını toprağa gömülü küplerden doldurup, "Haydi ağalar, iyiliğe!" deyip, sıhhate, afiyete içen o insanlar neden sessizliğe gömülmüş? Neden bütün bunların yerine bir garip şamata kaplamış her yanı? Hangi acı poyraz esip de seni böyle tarumar etmiş?

*

Tokat'a göç etmiş Dağıstanlı Türk aileleri vardı o zaman, asil, vakur. Bir de hep şık giyimli, kızları ayrı erkekleri ayrı güzel Çerkesler. Onlar da göç etmişler. Çerkes köylerine gittiğinde insanın ağzı açık kalırdı; gümüş takımla, semaver bardakla çay içilirdi. Çerkes mızıkası[†] denen, akordeon benzeri bir alet çalarlardı. Keğam ağbinin akordeonu da kocamandı. Briyantınle taranmış saçları,

pırl pırl giysileriyle Keğam ağbi, cam arkasında, güller arkasında, üzüm asmalarında göz süzen nice Ermeni kızının kalbinde yatarı.

*

Hepsi gitmiş, Tokat bir garip sessizliğe bürünmüş velhasıl. Bu uçsuz bucaksız bağlarda tek bir Ermeni kalmış, o da bağlama ustası amcam Âşık Şükrü'nün, yani Avedis'in oğlu Isdepan. Avedis amcam, nam-ı diğeriyle Âşık Şükrü, o devrin en önemli türkü ve oyun havaları araştırmacısı Muzaffer Sarısözen'den⁺ de takdir görmüştü. Avedis amcamın ünü ta uzak yörelere dahi yayılmış bağlaması da sükût etmişti bugün.

Amca oğlum Isdepan'la karşılaştığımızda birbirimize öyle bir sarıldık ki kemiklerimiz kırıldı adeta. Yılların hasreti, sahip olduğumuz onca ortak anı adeta cisimleşmiş, elle tutulur hale gelmişti. Hem ağladık, hem güldük, kimleri yâd etmedik ki.

“Bir tek sen kalmışsın emmioğlu.”

“Bir Allah, bir ben.”

“Peki eş dost, yar yâran?”

“Bağım bahçem var.”

Amcamın bağlamasını gösterdi:

“Dostum da, dert ortağım da bu.”

“İstanbul'a gel desem gelmez misin?”

“Eğer başın darda ise gelem, kurban olam; yoksa...”

Emmimin bağlamasını gösterdi.

“O ve ben burada biteceğiz. Burada doğdum, burada öleceğim. Bu benim alınyazım.”

Tanrı'dan başka hiçbir güç Isdepan'ın iradesine karşı gelemeydi. O, Kore⁺ gazisiydi, Kunuri muharebesindeki⁺ yiğitliğiyle Tokat'ın övünç kaynağı olmuştu. O dönemin ünlü gazetecisi Hikmet Feridun Es'in *Hürriyet*'teki Kore haberine başlık bile olmuştu: "Kore'de bir arslan, adı Isdepan Arslan." Tokat'a dönüşünde bizzat vali ve belediye başkanı tarafından bando eşliğinde karşılanmıştı amca oğlum, dev yapılı pehlivan torunu.

*

Otomobilimi ta Selçuklulardan kalma ünlü Taşhan'ın meydanına bıraktım. Önce doğup büyüdüğüm evi görme-
liydim. Tokat Ermenilerinin çoğu, Semerkant, Pazarcık, Behzat yörelerinde birbirlerine komşuluk ederdi. Önceki devirlerde hemen hepsi Ermenice konuşurdu; yedi kilise-
leri, okullarıyla kendilerine özgü, canlı bir kültür ortamı yaratmışlardı. Şimdi o insanlar, sonbaharda kanat çırpıp
bölük bölük göçen turnalar gibi uçup gitmiş olsalar da pes
etmemek, izlerini takip etmek gerek. Tokat'ta daha içe-
ceğim o kadar çok su, göreceğim o kadar yer var ki. İçim-
den bir ses:

"Agop, geçen zamanı geri getiremezsin, yoluna devam
et, kimler geldi, kimler geçti buralardan," diyor.

*

Otomobilimi bıraktığım yerden hemen Setencilere
saptım; sağa dönüp elli metre yürürsem Pazarcık mahalle-
sine gireceğim ve doğup büyüdüğüm ev çıkacak karşıma.
Açın Tokat'ın yollarını, deli Agop geliyor!

Anam nasıl derdi:

“Deli itin yarası eksik olmaz. Her tarafın yara bere içinde deli Agop!”

İşte, çocukluğumun geçtiği evin önündeyim. Ev duruyor, pencerede Arus ablamın eliyle kenarlarına oya işlediği perdeler yok. Alacalı bulacalı iri basma çiçeklerle bezeli kaba bezler asılı perde niyetine. Camın önünde ablamın zakkum çiçekleri de yok. Ama vaktinde bu ev bizim evimizdi. Tam ortada durdum. Michelangelo'nun Meryem ve İsa'yı tasvir ettiği ünlü heykeli Pieta'yı seyretmiş gibi seyrettim evimi. Gözlerime bir buğu bulutu çöktü ve hafif bir yağmur yanaklarımda yol açtı. O hiç ağlamayan deli Agop ağlıyordu.

Hemen yanımdaki evde oturan Küpçülerin Azniv teyze çıkıp seslenecek diye bekliyordum.

“Agop oğlum, şu ağzını burnunu yıka, köpek yalasa suratını, doyar vallah!”

Öbür yanımdaki evde, kahkahaları yedi mahallede çınlayan Tahtabalı* Dzağig hala... Hemen şu üst katta oğlu Muşeg dayıgiller. Ötede, mihçı Nişan emminin evi. Bir umutla kapının önüne bakıyorum, her gün birbirimizi bir öğün dövdüğümüz canım arkadaşım Hampartzum yok. Ya hemen onların yanındaki evdeki Maritsa *dudunun** sessiz sakin torunu Vahe? Ötede, çok sevgili, garip, kambur, köse Sahak ağbimiz. Hemen altındaki evde kalaycı Kirkor dayılar. Durmadan kıvırcık saçlarını çektiğim, canını yakıp ağlattığım, çerçi Abraham dayının kızı Zarmine abla. Nazik, zarif, dünya tatlısı bir kız olan beşik kertmem Vartuhi...

Adım bile atamadan, evimin önünde bir heykel gibi duruyordum. Tam karşıda Esmâ teyzeler otururdu, mahal-
lenin tek Türk ailesiydi. Temiz, düzenli, ağırbaşlıydılar. Bizim bayramlarımızda, *Dzımnt*'ta,* *Zadig*'de* onlar bize gelirdi, onların bayramında biz onlara giderdik. Hatırla-
rım, bir ara muhacirler "Gâvura kurban eti vermek gü-
nah!" diye söylenti çıkardıklarında Esmâ teyzenin kocası Nizam emmi nasıl da kızmıştı:

"Tövbe estağfurullah, yobaz herifler!"

İşte Esmâ teyze penceredeydi. Eşimle durmuş ona ba-
kıyorduk, o da merak içinde bizi gözlüyordu. İhtiyarlamış-
tı ama yine aynı Esmâ teyzeydi. Haylazlıklarım çizgiyi
aşınca bir güzel tımar ederdi eskiden beni. Zira çok nam-
lıyım. Mahallede çöplüğe çıktığım zaman analar çocuk-
larını kanatları altına alır:

"Bana bak deli oğlan, hele bizim çocuğa bir dokuna-
sın, kulaklarını koparırım senin!" diye gözdağı verirlerdi.

Dzımnt: (Erm. "doğuş, doğum") İsa Mesih'in doğumu. Ermeni Kilise-
si'nce her yıl ocak ayının altıncı günü kutlanan İsa'nın doğumu ve
vaftizi yortusu.

Zadig: İsa Mesih'in öldükten üç gün sonra dirilmesi ve insanlara
görünmesinin bayramı, Paskalya. Her yıl 22 Mart-25 Nisan arasın-
daki pazar günlerinden birinde, ilkbahara girişin hemen sonrasına
rastlayan dolunayın pazarında kutlanır. Hıristiyanlık öncesinde,
İsrail kavminin esaretten kurtulmasının bayramıydı. Bu bayramda
yumurtalar kırmızıya boyanıp hediye verildiği için halk arasında
"kırmızı yumurta bayramı" olarak da bilinir.

Haylaz Agop, deli Agop!

Haylazlıklarımdan bıkan anam bir gün o kadar sinirlenmişti ki sağ kulağımı çekerken kulağımı yarıya kadar yırttı, ben ses çıkarmadığım için durumu ancak kan akmaya başlayınca fark etti:

“Vah anam!” diye dizlerini dövmeye başladı, “Ya Rab, sen in misin, cin misin, yahu acı duymuyor musun, acı denen şeyi bilmiyor musun? Bir bağırsan bırakırdım kulağımı, ne bileyim ben!”

Hemen yaraya bal sürdü de öyle kaynadı kulağım.

*

Köyde çocukları kundak yaparlar. Günde kaç kez kundakımı ayaklarımla çözermişim. Zıpkacı⁺ Mihran emminin eşi Azniv hala anlatmıştı zamanında:

“Oğul, ben bir gün Markirit hatuna kızdım, ‘sen ne biçim kundak yapıyorsun ki bu it söküp atıyor!’ diye. ‘Gel de sana kundak yapmayı öğreteyim,’ dedim. Sardım sarmaladım, bağladım seni. Yarım saat sonra darmadağın ettin güzelim kundağı. ‘Tam *Vosgeperan*’a⁺ gidecek cinsten deli bu oğlun!’ dedim anana.”

Vosgeperan, viran olmuş, ayakta bir tek dört duvarı kalmış eski bir kiliseydi. Müslümanlar da, Hıristiyanlar da akıl hastalarını ve çok ağır rahatsızlığı olanları oraya götürür, akşam yatıya bırakırlardı. Demir bir kapısı vardı. Didoz teyze denilen yarı deli yarı akıllı ihtiyar bir kadın bekçiliğini yapardı. Sabah hasta sahipleri gelir, kapıyı açıp hastalarının yanına varırlardı. “*Vosgeperan*’ın evliyası gece gelip onlara şifa bahşediyor,” derlerdi. Tokat’ta, yani Er-

menicesiyle Yevtokya'da Ermenilerin böyle çok ziyaret yeri vardı. *Ĝad** ve *Honor Godor** da böyle şifalı yerler olarak nam yapmıştı. Hepsi de eski, viran kiliselerdi.

*

Gözüm doymazmış, o kadar aç gözlüymüşüm ki, anam illallah dermiş. Anna *mama** bir gün anama:

“Markirit, *Der** Mıgır'ı çağır,” demiş.

Der Mıgır, ince, narin, çok sesiz bir insandı. Bizim Tokat'ın gayri resmi papazıydı. Ölümünü de dirimizi de o okurdu, hem de gönüllü.

“He ya, *Der Mıgır*'ı çağır, bunun gözlerine iki dilim eklemek bağla, *Der Mıgır İncil*'den eklemek suresini okusun; bak o zaman gözü nasıl doyuyor.”

Okuttular gerçekten de, ama değişen bir şey olmadı.

Esmâ teyze

Esmâ teyze nihayet penceresini açtı.

“Hey, efendi! Birini mi arıyorsunuz; belli, yabancısınız, yardımcı olayım.”

“Teyze,” dedim bizim evi göstererek, “Yıllar önce bu evde kimler oturuyordu?”

Yüzünün ifadesi değişti, gözleri ta uzaklara daldı. Boğuk, neredeyse ağlamaklı bir sesle, yavaş yavaş:

“Pehlivanlar... Makır hatunla Garo efendiler.”

mama: (Erm.) Anne.

Der: (Erm.) Genellikle din adamlarının adından önce kullanılan, “efendi” anlamında hitap.